

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.82

Довгопола О. В.,

аспірант Академії Державної
пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Іваньков І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТЮРЕМНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття присвячена вивченню засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а саме соціально-виховній роботі, моральному вихованню засуджених та впливу тюремної субкультури на виховання засуджених. Соціально-виховна робота передбачає спільні зусилля адміністрації та релігійних організацій, спрямованих на формування у засуджених позитивної діяльності, прищеплення їм загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Виховна робота за своїм змістом багатогранна, непроста і трудомістка. Адже від грамотного впливу, виховного втручання так чи інакше залежить поведінка засудженого в період відбування покарання і його майбутнє після звільнення з місць позбавлення волі, а значить у тій чи іншій мірі благополуччя суспільства. Виховний процес у місцях позбавлення волі є частиною більш широкого процесу виправлення засуджених, основна мета якого – формування шанобливого ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил і традицій людського співжиття, підвищення їх освітнього і культурного рівня.

На сьогодні суспільство переживає моральну кризу, спричинену передусім втраченою християнських цінностей в особистому і суспільному житті людини. З часом втрачається православна етика та основи християнського світогляду. У змісті виховання спостерігається світоглядний хаос, що негативно позначається на духовному здоров'ї засуджених, у багатьох з них втрачається сенс життя, впевненість у майбутньому.

Ключові слова: виправлення, ресоціалізація, субкультура, позбавлення волі, соціально-виховна робота, засуджені, виправна колонія.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зберігається зростання злочинності, це потребує необхідності вдосконалювати індивідуалізацію покарання, надавати як психологічну, так і педагогічну допомогу кожному засудженому у виправній установі з метою підвищення ефективності виправлення та ресоціалізації засудженого. Колишні засуджені мають особливе значення для суспільства і держава всебічно зацікавлена в тому, чи зможуть вони стати повноцінними громадянами після відбуття ним покарання у вигляді позбавлення волі, а за необхідності надати їм як психологічну, так і соціальну допомогу.

Метою статті є дослідження кримінологічного впливу тюремної субкультури на виховання засуджених до позбавлення волі.

Стан дослідження. Методологічна основа дослідження базується на методах теоретичного аналізу літератури та статистичного методу. Вивченню соціально-виховної роботи в системі основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених присвятили свої роботи такі вчені, як: Г.Й. Шнайдер, О.В. Беца, О.І. Богатирьова, Ю.В. Баранов, Т.П. Бутенко, Н.І. Вишневська, М.І. Гуцал, М.Я. Гуцуляк, А.В. Губенко, О.М. Джужа, В.О. Меркулова, М.С. Рибак, Г.О. Радов, А.Х. Степанюк, В.П. Севостянов, Б.М. Телефанко, В.М. Трубников, С.Я. Фаренюк, С.Х. Шамсунов, І.Б. Ускачова, І.С. Яковець та ін.

Виклад основного матеріалу. Виховному впливу на засуджених до позбавлення волі присвячена ціла глава Кримінально-виконавчого кодексу України. Глава 19 характеризує виховний вплив на засуджених до позбавлення волі як виховну роботу, яка згідно зі статтею 123 направлена «для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених» [1]. Проте слід розуміти, що ці дії на засуджених не обмежуються тільки цими поняттями, тобто і не регламентуються тільки нормами цієї глави. Ми повинні розуміти, що як виховання засуджених виступає також режим у виправних установах спільно із засобами його забезпечення (наприклад, застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення), умови відбування покарання у виправних установах та ін.

Юридична література ознайомлює нас з основними напрямками виховної роботи: моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його ви-

ди, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності.

Для більш ефективного застосування перелічених вище напрямів у вихованні засуджених необхідно враховувати безліч особливостей, властивих цьому контингенту осіб, у тому числі таке поширене для місць позбавлення волі явище, як тюремна субкультура, яка посідає певне місце в системі людських цінностей.

Спочатку визначимося, що означає термін «тюремна субкультура». Вона може розглядатися як вираження індивідуальності ув'язнених, їх бажання самостійно організувати свої соціальні взаємодії навіть за умови жорстокого контролю і обмежень. Поряд з примушуванням та підпорядкуванням офіційним нормам спостерігається в тюрмі і добровільне підпорядкування іншим, неофіційним нормам. Загалом це сукупність духовних і моральних цінностей, що регламентують і впорядковують неофіційне життя засуджених у місцях позбавлення волі. Соціальна шкода її полягає в тому, що вона потворно соціалізує особистість, стимулює правопорушення [7, с. 88]. Тюремна субкультура є ні чим іншим, як результатом діяльності людей, примусово підпорядкованих дисциплінуючою владою. Теоретичною базою вивчення кримінальної субкультури стали наукові дослідження, викладені у працях В. М. Анісімова, Ю. М. Антоняна, М. Н. Гернета, А. І. Гурова, О. М. Джузи, М. П. Журавльова, А. І. Зубкова, І. І. Карпеця, С. І. Кузьміна, С. Я. Лейкіної, В. І. Монахова, А. Д. Мордвінова, М. А. Корсакевича, В. В. Корчинського, В. Ф. Пирожкова, А. В. Потоцького, Н. А. Стручкова. Але слід розмежовувати поняття «кримінальна субкультура» і «тюремна субкультура». Різні форми кримінальної субкультури повністю не ізольовані одна від одної: тюремна субкультура, кримінальна субкультура в суспільстві; субкультура кримінального світу [6, с. 34].

Кримінальна субкультура – це «сукупність цінностей, звичаїв, традицій, норм і правил поведінки злочинців як соціальної групи» [6, с. 60], «узгодженість волі і свідомості із псевдозаконами кримінального середовища» [3, с. 41], «спосіб життєдіяльності осіб, які об'єдналися в кримінальні групи і дотримуються певних законів та традицій» [3, с. 50], сукупність цінностей, які регламентують «життя і кримінальну діяльність кримінальних угруповань» [10,

с. 27], або поняття «субкультури злочинного світу», яке «є тим середовищем, в якому злочинець відчуває себе «своїм» [6, с. 62].

Який же взаємозв'язок між кримінальною (тюремною) субкультурою і виховною діяльністю? З упевненістю можна стверджувати – прямий. Більше того, співвідношення цих понять на практиці дає право стверджувати, що існує безліч проблем, що виникають під час зіткнення цих понять у реальності. Відбувається так званий «конфлікт інтересів» [2, с. 56]. Так, членство в активі є компроментуючою обставиною новачка, який проходить процедуру «прописки», що є невід'ємним атрибутом тюремної субкультури, і впливає на визначення його становища в кримінальному співтоваристві не кращим чином, у той час як з боку працівників виправної установи членство в активі буде вітатися.

Становище засудженого в кримінальному співтоваристві доводиться враховувати й адміністрації виправної установи. Так, непередбачуваними виявляться наслідки, якщо в камеру, де сидять «скривджені», посадити «блатного» [5, с. 134]. Тому інколи сам засуджений обирає камеру, в якій буде знаходитись (за винятком випадків, коли адміністрація має на меті зламати ту чи іншу особу). У процесі виховання засудженого важливу роль відіграє моральне виховання, якому сприяє участь у художній самодіяльності, випуск стінгазет, читання релігійної літератури. Німецький кримінолог Г.Й. Шнайдер вважає, що завдання виховного впливу під час дозвілля повинні зводитися до створення благополучної соціальної атмосфери і викликати тягу до осмисленого проведення дозвілля після виходу на свободу. Тим самим вільний час у місцях позбавлення волі не повинно використовуватися засудженими для підготовки, планування чи обговорення нових злочинів. Час дозвілля має слугувати підвищенню культурного рівня засуджених. Також відомо, що успішна культурна орієнтація ув'язнених здатна зменшити тягу до рецидивного злочину. Однак замість того, щоб вести нормальний спосіб життя і йти на шлях виправлення, засуджений цілеспрямовано веде себе протиправно, що призводить до поміщення його в ДІЗО, це викликає повагу і шану з боку членів кримінального співтовариства та піднімає його престиж [14, с. 301].

Важливим фактором виховного впливу і викорінення тюремної субкультури є релігійне виховання засуджених. Традиційні

засоби виправлення сприймаються засудженими негативно, оскільки мають примусовий характер, релігія ж, на відміну від них, є буфером між засудженими та адміністрацією, релігійні ідеї властиві засудженим, позитивно на них впливають. Зазначається, що духовно-моральна робота церкви істотно доповнює, якщо не замінює собою всю виховну структуру установ, оскільки священнослужителі та їхні помічники приділяють цьому питанню більше часу, ніж адміністрація.

На думку Неживець О. М. [11, с. 5], ресоціалізація і повернення злочинців до правомірного способу життя неможливі без духовно-морального переродження їх особистості, що здійснюється завдяки впливу релігії в цілому і релігійних організацій зокрема. Релігія, як зазначає О. М. Неживець, допомагає людині переосмислити його життєвий шлях і стати законослухняними. У колоніях віруючі ув'язнені частіше, ніж невіруючі, миряться зі строком покарання, намагаються вести більш мирне життя з ув'язненими й адміністрацією, які їх оточують, сумлінно працюють, не порушуючи як правил розпорядку колонії, так і внутрішніх тюремних правил. Саме в умовах позбавлення волі людина звертається до релігії.

Сутність права засуджених на свободу віросповідання полягає в можливості відкрито визнавати і дотримуватися своєї релігії, жити відповідно до своїх релігійних переконань. Право на поширення релігійних переконань може бути реалізовано через багатотиражні газети для засуджених, відомчі та інші видання, а також шляхом організації індивідуальної та масової роботи в рамках недільних шкіл, біблійних курсів, під час здійснення обрядів хрещення, вінчання, покаяння, соборування, причастя. Релігійні переконання можуть поширюватися і під час демонстрації фільмів на релігійні теми, проведення радіобесіди, культових свят та т. ін.

Повноцінне здійснення індивідуального підходу до виправлення і перевиховання засуджених засновано на знанні не тільки їхніх індивідуальних особливостей, але і соціально-психологічних закономірностей тюремного середовища.

Висновки. Таким чином, на сьогодні тюремна субкультура з її специфічним набором ціннісних орієнтацій, норм поведінки, мережею стійких неформальних взаємозв'язків правопорушників

є однією з серйозних перешкод, що стоять на шляху виправлення в умовах пенітенціарних установ. Вона зумовлює для засуджених певний порядок як у психологічних, так і в фізіологічних стосунках. Отже, одних це змушує скептично ставитися до засобів виховного впливу, інших – відкрито протидіяти зусиллям персоналу, третіх – миритися зі своєю долею і повністю піддаватися впливу. Досягнення максимального результату виховного впливу можливе за умови мінімізації негативу тюремної субкультури, зацікавленість адміністрації колонії є важливою передумовою цього. Вирішення проблеми боротьби з тюремною субкультурою залежить від того, наскільки чітко орієнтується співробітник у цьому питанні. Так, у зв'язку з непрофесіоналізмом або з недостатнім стимулюванням праці співробітники виконують свої обов'язки «абияк», що є, як правило, передумовою зворотного процесу: засуджені негативно впливають на співробітників пенітенціарної установи, нав'язуючи їм уже свої правила, внаслідок чого співробітники переймають жаргонні слова і звички, що, природно, є аморальним. Підвищення морального і культурно-освітнього рівня співробітників є необхідною умовою організації виховного процесу. У рамках цього питання не можна забувати і про психологічну підготовку співробітників, яка передбачає формування професійно значущих якостей, навичок спілкування як у колективі, так і з засудженими, вироблення психологічної стійкості в стресових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 16 січ. 2013 р. Харків: Право, 2013. 88 с.
2. Автухов К. А. Механізм оптимального виконання покарання у вигляді позбавлення волі: наук.-прак. посіб. Харків: Права людини, 2013. 246 с.
3. Александров Ю. К. Очерки по криминальной субкультуре. Москва: Права человека, 2001. 148 с.
4. Багреева Е. Г. Социокультурные основы ресоциализации преступников: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2001. 369 с.
5. Богатирьев І. Г. Теорія і практика виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки: навч. посіб. Київ: Дакор, 2014. 176 с.

6. Виговський Д. Л. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. Київ, 2006. 207 с.
7. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навчальний посібник. Харків: Право, 2014. 513 с.
8. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства. Одеса: Юридична література, 2009. 616 с.
9. Зеленко І. П. Правова культура працівників органів внутрішніх справ (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.01.01. Харків, 2006. 176 с.
10. Науменко О. М. Становление и развитие административной субкультуры в Украине: автореф. дис. ... канд. филос. наук.: спец. 09.00.03. Одеса, 2006. 199 с.
11. Неживець О. М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Київ: Кондор, 2009. 222 с.
12. Опанасенков О. І. Релігійне виховання засуджених як складова виховного впливу. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків, 2014. С. 218–224.
13. Шахун В. І. Суспільство і злочинність. Київ: Атіка, 2003. 784 с.
14. Ганс Йоахим Шнайдер. Криминология. Москва: Прогресс Универс, 1994. 550 с.

References

1. Ukraine (2013), *Criminal Executive Code: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kharkiv. P. 88.
2. Avtukhov, K. A., (2013), *The mechanism of optimal execution of punishment in the form of deprivation of liberty: scientific and practical manual*. Kharkiv: Human Rights. P. 246.
3. Aleksandrov, Yu. K. (2001). *Essays on the criminal subculture*. Moscow. Human Rights. P. 148.
4. Bagreyeva, Ye. G. (2001), *Socio-cultural basis of criminals' re-socialization: Doctor of Sciences (Law) Thesis*. Moscow. P. 369.
5. Bohatyrov, I. H. (2014), *Theory and practice of correction and re-socialization of convicts serving their sentence in correctional colonies of medium security: studyng manual*. Kyiv. P. 176.
6. Vyhovskiy, D. L. (2006), *Criminal subculture in the mechanism of juvenile delinquency: Abstract of Ph.D. in Law dissertation*. 12.00.08. Kyiv. P. 206.
7. Holina, V. V. and Holovkin B. M. (2014), *Criminology: General and Special Parts: a tutorial*. Kharkiv. P. 513.

8. Dromin, V. M. (2009), *Criminality as a social practice: the institutional theory of the criminalization of society*. Odessa. P. 616.

9. Zelenko, I. P. (2006), *Legal culture of the employees of internal affairs bodies (general theoretical aspect)*: Doctor of Sciences (Law) Thesis. 12.01.01. Kharkiv. P. 176.

10. Naumenko, O. M. (2006), *Formation and development of administrative subculture in Ukraine*: Abstract of Ph.D. in Philosophy dissertation. 09.00.03. Odessa. P. 199.

11. Nezhyvets, O. M. (2009), *Resocialization of convicts and persons released from places of imprisonment*. Kyiv. P. 222.

12. Opanasenkov, O. I. (2014), "Convicts' religious upbringing as a component of educational influence". *The issue of combating crime*. Kharkiv, pp. 218–224.

13. Shakun, V. I. (2003), *Society and criminality*. Kyiv. P. 784.

14. Schneider, H. J. (1994), *Criminology*. Moscow. P. 550.

Dovhopola O. V., Ivankov I. V.

CRIMINOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE INFLUENCE OF PRISON SUBCULTURE ON UPBRINGING CONVICTS SENTENCED TO IMPRISONMENT

The article is dedicated to studying means of convicts' correction and re-socialization, namely, to social and educational work, to convicts' moral upbringing and the influence of prison subculture on convict's upbringing. The social and educational work provides for common efforts of the administration and religious organizations aimed at the formation of prisoners' positive activities, the instigation of universal human values to them.

Educational work is multifaceted, difficult and time-consuming in its content. After all, convict's behavior in the period of serving sentence and his future life after releasing from the places of deprivation of liberty, and, accordingly, the well-being of society depends on the competent influence and educational intervention in one way or another. The educational process in places of deprivation of liberty is a part of a wider process of convicts' correction, the main purpose of which is to form a respectful attitude towards a man, society, labor, norms, rules and traditions of human coexistence, increasing of their educational and cultural level.

Today, society is experiencing a moral crisis, caused primarily by the loss of Christian values in man's personal and social life. Over time, Orthodox ethics and the foundations of Christian world outlook are lost. In the content of education there is a world-view chaos, which negatively affects convicts' spiritual health, many of them lose the sense of life, confidence in their future.

Key words: *correction, re-socialization, subculture, deprivation of liberty, social and educational work, convicts, correctional colony.*